

ДИСЕРТАЦИЈА БОРИСЛАВА ЛОРЕНЦА (1883-1975) „ФИЛОСОФИЈА ПРИРОДЕ АНДРЕ-МАРИ АМПЕРА“

РАДОМИР ЂОРЂЕВИЋ¹ и СЛОБОДАН НИНКОВИЋ²

¹*Физички факултет, Студентски трг 16, 11000 Београд, Србија*
E-mail: radomirdjordjevic@yahoo.com

²*Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11060 Београд 38, Србија*
E-mail: sninkovic@aob.rs

Резиме: У овом раду приказана је дисертација др Борислава Лоренца „О философији природе Андре-Мари Ампера“ у којој се он бави Амперовом философијом природе. Овај аутор, касније универзитетски професор у Београду, развијао је оригиналне концепције о природи свести и психичког живота уопште у својим многобројним списима.

1. УВОД

Наша философска, научна и уопште духовна традиција је недовољно истражена (Ђорђевић 2006), у неким случајевима пренебрегавана је или, чак, пала у заборав. Ратови, уништавања културних установа, страдања философа, научника и других стваралаца доводили су до нестајања *примарних* извора услед чега је веома отежано реконструисање историјских токова развоја идеја, достигнућа, улоге појединих стваралаца. Трагови многих појава су се избрисали те су неопходна дугогодишња трагања и у иностраним документарним центрима. Истраживања те врсте по нашем суду трајаће веома дуго и биће важна за стручњаке најразличитијих области. Међу појавама чији рад треба осветљавати са становишта нашег времена је свакако и философ, научник и теолог Борислав Лоренц, професор Универзитета у Београду, који је оставио за собом значајан опус који до сада није систематски оцењиван. Литература о њему је релативно мала (Петровић 1968) и састоји се углавном од мањих осврта на поједине списе или пак notiца у приручницима енциклопедијског карактера. Лоренц је објављивао списе из историје и философије науке, психологије, теорије сазнања, теологије. Припадао је ствараоцима који су тежили генералним синтезама, слици о свету као некој целини.

2. ЖИВОТ И РАД

Борислав Лоренц је рођен у Аранђеловцу 1883. године у породици лекара који се доселио у Србију и у њој остао до краја живота, осећајући се као Србин. Основну школу и нижу гимназију учио је у Ваљеву, а вишу гимназију у Београду где је матурирао 1902. године. Од 1902. до 1908. године студирао је у Берлину где је докторирао са дисертацијом «О философији природе Андре-Мари Ампера». По повратку ради у гимназији у Београду; 1922. године бива изабран за доцента на Катедри за историју философије Философског факултета у Скопљу, тај факултет је био заправо филијала Београдског универзитета, али пре него што је била завршена процедура избора Лоренц је био изабран на Катедри за философију новооснованог Православног богословског факултета Универзитета у Београду на коме је провео цео свој радни век, изузимајући период када су га немачке окупационе власти уклониле са Универзитета 1942. године. Пензионисан је 1951. године, али је остао да предаје хонорарно до 1956. године. Учествовао је на конгресу психолога 1912. године у Берлину и конгресима философа у Прагу 1934. и Паризу 1937. године и доцније је написао важне извештаје о тим скуповима. Објављивао је у бројним домаћим и иностраним угледним публикацијама. Поред приручника из историје философије, као и приручника из психологије, намењених студентима, најважнији његови списи су *Психологија*, 1925, обимно дело које сведочи о његовим дуготрајним бављењима проблемима психологије, којима се бавио интензивно и касније; репрезентативно дело за његове философске погледе уопште је дело *Мисао и акција* (Српска краљевска академија, Београд, 1931). Лоренцови радови одликују се ширином увида у расправе о тим проблемима и тежњом за критичким и самосталним приступом. О појединим питањима, као што су свест, емоције, сан, спиритизам, итд, објављивао је и популарне прилоге у штампи. Превео је Фројдово дело *Увод у психоанализу* и написао уводну студију 1933, тај превод је доцније прештампаван у више наврата и у послератним годинама. Међу необјављеним рукописним списима је и спис *Психологија и философија љубави*.

3. О ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ Б. ЛОРЕНЦА

Већ сам избор теме за докторску дисертацију је индикативан. Очекивало би се да у «земљи философа», Немачкој, кандидат добије задатак, или му такав задатак сугеришу професори, који се односи на тамошњу, немачку, духовну традицију. За предмет дисертације узета је, међутим, појава из француске духовне традиције и дисертација је одбрањена почетком јануара 1908. године. Међу професорима који су током студија предавали Лоренцу били су Макс Десуар, Вилхелм Дилтај, Георг Зимел, Карл Штумпф, Алојз Рил и други познати широм света. Последња двојица су била чланови

комисије која је поднела извештај о дисертацији, а сама дисертација је посвећена Штумпфу (Лоренц 1908).

Интересовање за Амперову философију код младог Лоренца, како изгледа, није нимало случајно; избор је извршен, рекло би се, према некој духовној сродности. Такав утисак стиче се ако знамо главне константе у доцнијим Лоренцовим интересовањима, о чему сведоче списи које је он објављивао касније, током деценија.

Ампер није био само физичар познат по правилима и законима које је установио и који се уче у школама, него и философ са претензијама за ставарање синтетичке, генералне слике о свету. Посебно се интересовао за проблеме класификације наука. Проблем класификације наука се традиционално постављао у философији у свим периодима, нарочито после епохалних достигнућа која су уносила веће промене у општој парадигми; дакле, није реч о неком техничком проблему разврставања него о озбиљном теоријском, философском проблему заснованом на премисама неке од философија. Од философских дисциплина Ампер се, понајвише, бавио проблемима теорије сазнања и посебно проблемима психологије. Своја схватања развијао је великим делом у преписци са Мен де Бираном (1766-1824), у оно доба врло познатим и утицајним мислиоцем, или у интерпретацијама идеја овог мислиоца па се постављало питање у којој мери је Ампер износио своја властита схватања, а у којој мери је преузимао Мен де Биранова, тј. био под његовим утицајем. Борислав Лоренц се у својој дисертацији бавио управо разграничавањем тих погледа, утврђивањем Амперових погледа и оцењивањем тих погледа. Ти задаци нису били нимало једноставни, неопходне су биле шире анализе Амперових и Мен де Биранових списа, као и списа других писаца који су се тиме бавили.

Лоренцова дисертација има 114 страница, рекло би се невелика по обиму, али његов израз је кондензован, ставови су поткрепљени коментарима бројних извора у одговарајућим фуснотама, а кључни цитати из разних списа су наведени у оригиналу; за савременог читаоца ово је посебно важно јер се од оног времена значење термина мењало, одиграла се сложена еволуција појмова. Лоренц најпре приказује живот и рад Ампера и Мен де Бирана, њихова општа философска становишта, даље излаже основе Амперове концепције психологије, анализе свести и њених елемената, учење о асоцијацијама. У наредном, такође већем, одељку Лоренц се бави теоријом сазнања и метафизиком Ампера, показује како је Ампер у својим трагањима настојао да одговори на традиционална философска питања; ако поједноставимо, то су питања **како** ми сазнајемо и **шта** сазнајемо. У том одељку, а и на неким другим местима, Лоренц настоји да утврди и линије Кантовог утицаја. У последњем одељку Лоренц излаже класификацију наука, одређује критеријуме класификовања и ту се такође бави, на један или други начин, и философским питањима јер се разврставање наука, као што је познато, изводи на основу извесних премиса онтологије, гносеологије и

аксиологије. Ту се још једанпут осведочујемо у нераскидиве везе између философије и науке, које су одувек постојале.

На докторске дисертације се различито гледало и у прошлости, а и данас, па су оне имале и различит ниво и карактер већ према тим гледањима. Онде где су оне биле израда завршних писмених радова којим су се окончавале студије, углавном се тражило оспособљавање кандидата за самостално, критичко, разматрање научних и философских проблема које треба да посведочи о могућој перспективи развоја кандидата да постане успешан истраживач, па и стваралац новог. У неким другим случајевима тражио се знатан ниво новости у решавању проблема који је постављен. Тако је и сам докторат имао ступњеве, као на пр. у Француској. Тада је израда докторског рада трајала дуже. Али, без обзира на формалне захтеве, па и праксу на појединим универзитетима, докторске дисертације су се умногоме разликовале и по обиму и по нивоу разматрања, а и по степену оригиналности резултата до којих се долазило. Ако оцењујемо дисертацију Борислава Лоренца „О философији природе Андре-Мари Ампера“, у том погледу можемо констатовати најпре да је сам избор теме за дисертацију био важан. Ампер је доиста био философ и научник широких интересовања коме до тада није била поклањана довољна пажња, нарочито када је реч о његовој философији и метафизици. Већ сам преглед његових схватања био је озбиљан задатак, посебно када је реч о разграничавању тих схватања од Мен де Биранових, затим, било је важно указати и на извесне Амперове критичке ставове према његовом истакнутом савременику и кореспонденту. Лоренц је у својим анализама показао и извесну самосталност; то рано испољено обележје и нарочито преокупација проблемом природе свести, психологијом у најширем смислу речи, која је у најразличитијим везама с другим научним и философским дисциплинама, карактеришу Лоренца као истраживача и током наредних деценија када шире развија своја схватања у бројним списима.

Напоменимо још да је Лоренц резултате своје дисертације делимично публиковао у ондашњим иностраним публикацијама као што је *Kant-Studien*, а на српском језику такође само фрагменте, у часопису „Богословље“ 1926. године (Калезић 1980); као целина дисертација код нас остаје необјављена. Они који су код нас писали о Лоренцу нису је уопште анализирали; Андрија Стојковић, који је највише писао о историјском развоју философије у Срба, једино констатује да је дисертација озбиљан научни рад (Стојковић 1972).

Мислимо да би издавање Лоренцове дисертације на српском језику, приређено историјски и критички, било важно не само када је реч о осветљавању живота и рада тог философа и научника, него и ради тога да се види да је српска интелигенција крајем 19. и почетком 20. века школована у најбољим центрима ондашње Европе и да је захваљујући томе по повратку у своју земљу дала велик допринос развоју науке и философије.

Захвалница

Овај рад је део пројекта 146022 *Историја и епистемологија природних наука*, код Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије.

Литература

- Ђорђевић Радомир: 2006, *Човек, вредност, историја, изабрани списи из практичке и српске философије*, Институт за филозофију Филозофског факултета у Београду, Београд, стр. 163-173.
- Калезић Димитрије: 1980, „Др Борислав Лоренц (1883-1975, биобиблиографија“, *Богословље*, **1-2**, 101-105.
- Лоренц Борислав: 1908, *Die Philosophie André-Marie Ampères*. Inaugural –Dissertation zur Erlegung der Doktorwurde Genmicht von der Philosophischen Fakultät der Friedrich-Wilhelms-Universität zur Berlin von Borislav Lorenz aus Serbien. Tag Promotion 29 Februar 1908; дисертацију са немачког превео један од аутора овог чланка (СН), али превод још увек није објављен.
- Петровић Слободан: 1968, “Борислав Лоренц”, *Богословље*, **1-2**, 1-49.¹
- Стојковић Андрија: 1972, *Развитак философије у Срба 1804-1944*, „Слово љубве“, Београд, стр. 346, 408-410 и 492-493.

PHD THESIS „PHILOSOPHY OF ANDRE-MARIE AMPERE“ BY BORISLAV LORENC (1883-1975)

In the present paper a review on the PhD thesis of Dr Borislav Lorenc “Philosophy of André-Marie Ampère”, which has as its subject Ampère’s natural philosophy, is given. This author, who later taught at the University of Belgrade, developed original conceptions about the nature of consciousness and psychical life in general in his numerous works.

¹Слободан Петровић је био професор у гимназији, дао је преглед живота и рада Борислава Лоренца, Осим тога о Лоренцу је писао и Александар Бановић (1908-1975), педагог, философ и теолог у дисертацији под насловом *Религиозна философија у Краљевини Југославији* рађеној под руководством Емила Брејеа у Паризу, поднетој 1940. године, која, међутим, због рата није одбрањена па је остала необјављена, дактилографски рукопис, стр. 157-163.